

Sukupuoli koulussa

Sukupuoli ja seksuaalisuus oppilaitoksissa

Sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat osaksi koulutuksen arkisia käytäntöjä monin tavoin. Tästä huolimatta oppilaitos mielletään helposti sukupuolineutraaliksi. Usein ajatellaan, että sukupuolella on hyvin vähän merkitystä koulussa ja opetuksessa, ja että oppilaita kohdellaan samalla tavalla sukupuolesta riippumatta. Jos koulu oletetaan lähtökohtaisesti sukupuolineutraaliksi, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset jäävät tunnistamatta ja käsittelemättä.

Mielikuva tasa-arvoisesta suomalaisesta yhteiskunnasta ja koulusta voi estää näkemästä niitä käytäntöjä, joilla luokkahuoneilanteissa tullaan uudelleen tuottaneeksi sukupuolieroa. Koulun käytäntöjä ja vuorovaikutustilanteita analysoimalla on tehty näkyväksi, miten koulussa pidetään ja tullaan pitäneeksi yllä käsityksiä esimerkiksi siitä, mikä sopii tytöille ja mikä pojille. Tasa-arvon edistämiseksi on tarkasteltava kriittisesti koulun toimintamalleja sekä kyseenalaistettava ajatus sukupuolineutraalista tasa-arvoisesta koulusta.

Sukupuoli ja seksuaalisuus koulun kerrostumilla

Tuula Gordon ja Elina Lahelma sekä heidän tutkimusryhmänsä tutkijat analysoivat koulun arkea etnografisin menetelmin peruskouluissa (Gordon ym. 2000; Lahelma & Gordon toim. 2004, Tolonen toim. 1999). He tarkastelivat koulun erilaisia kerrostumia, joiksi he nimesivät virallisen koulun, informaalin koulun ja fyysisen koulun. Viralliseen kouluun sisältyvät muun muassa koulujen opetussuunnitelmat, koulun säännöt ja sen toimintaa määrittävät asiakirjat sekä oppikirjat ja --materiaalit, opetusmenetelmät ja --sisällöt sekä opetuksen ympärille rakentuva luokkahuonevuorovaikutus ja opiskelijan ja opettajan keskinäinen hierarkkinen suhde. Informaalin koulun keskeisenä tekijänä on epämuodollinen vuorovaikutus opiskelijoiden kesken tunteilla ja muualla kouluarjessa. Vastaavia suhteita voi rakentua myös opiskelijoiden ja opettajien tai muiden koulun työntekijöiden välille. Fyysisen koulun keskeisenä jäsentäjänä on koulun tilat ja niiden käyttö sekä ruumiillisuuteen, kehoon, pukeutumiseen, ääniin, ilmeisiin, eleisiin, asentoihin ja vastaaviin tekijöihin liittyvät seikat. Kaikilla koulun kerrostumilla, jotka lomittuvat arjessa keskenään, on sukupuolittuneita ja seksuaalisoituneita piirteitä.

Koulun ja oppilaitoksen opetussuunnitelmissa saatetaan mainita jotain sukupuoleen ja tasa-arvoon liittyvää, vaikka tavallisesti niissä asiasta onkin lähinnä vaiettu. Koulun toiminta on määritelty pikemmin sukupuolineutraalisti, eikä sukupuoleen liittyvien ongelmatilanteiden ehkäisyyn ole siis aktiivisesti orientoiduttu. Oppikirjoissa ja -aineistoissa on sen sijaan usein sukupuolen ja seksuaalisuuden kannalta merkityksellisiä piirteitä (ks. luku oppikirjoista). Opetustavoissa ja siihen liittyvissä pedagogisissa ratkaisuissa voi olla sukupuolittuneita tapoja, kuten oppilaiden jakaminen sukupuoliryhmiin tai erilainen arviointi sukupuoleen liittyen. Opettaja saattaa myös olettaa oppilaansa heteroseksuaaliseksi – tai ainakin hänen tulevaisuutensa. (ks. luku opetuksesta). Koulussa saattaa olla esimerkiksi sääntöjä tai kiusaamisen ehkäisyohjelma, joka voi ottaa huomioon sukupuoli- ja seksuaaliteemat tai sitten ei. Oppilaitoksilta edellytetään toiminnallista tasa-arvosuunnitelmaa, johon tulee sisällyttää toimenpiteet seksuaalisen häirinnän ja sukupuolen perusteella tapahtuvan häirinnän ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Erilaisissa koulutusinstituutioissa opiskelevien lasten, nuorten ja aikuisten kesken muodostuu käytäntöjä, yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutustapoja. Voidaan puhua opiskelija- tai oppilaskulttuureista. Usein näihin käytäntöihin ja suhteisiin kietoutuu käsityksiä ja oletuksia toivotusta ja oletetusta käyttäytymisestä, johon sisältyy myös näkemyksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Pojilta saatetaan odottaa erilaista ja joskus vastakkaista asennoitumista ja käytöstä kuin tytöiltä. Oppilaille ja opiskelijoille asetetaan normeja ja heitä asetetaan hierarkkiseen järjestykseen. Vääränlaisten ja väärin toimivien kanssa ei haluta olla tai heitä jopa kiusataan (ks. luku kouluväkivallasta). Alueittain, kouluittain ja luokittain tai jopa oppilasryhmittäin saattaa vaihdella paljon minkälainen ilmapiiri koulussa on ja minkälaiset käytännöt ovat mahdollisia tai mahdottomia. Toisaalta monet esimerkiksi sukupuolittuneista ja seksuaalisoituneista piirteistä ovat samankaltaisia monissa oppilaitoksissa, koska laajempi koulun ulkopuolinen tilanne heijastuu toimintaan kouluissa.

Koulu fyysisenä tilana luo puitteet virallisen ja informaalin koulun prosesseille. Koulun tilat suhteutuvat niissä oppilaiden ja opettajien kuluttamaan aikaan. Oppitunnit, välitunnit ja lounastauot rakentavat kouluihin niin sanottuja aika-tila-polkuja, jotka määrittävät miten, missä ja ketkä milloinkin liikkuvat. Tilan käyttö saattaa merkityksellistyä vaihtelevasti sukupuoleen liittyen (ks. luku koulun tilat ja ruumiillisuus). Istumajärjestys voi olla sukupuolittunut esimerkiksi niin, että kaikki pojat istuvat vasemmalla ja tytöt oikealla, tai niin, että opettaja määrää villin "pojan" rauhoittumaan "kiltin" tytön viereen. Joitain tiloja kannattaa nuorempien poikien oppia välttämään, jos ei halua esimerkiksi välitunnilla kohdata isompien poikien kiusaamista.

Vaatteet, meikkaus, karvoitus, hiukset, silmälasit, ruumiin muodot, tavat liikkua, istua ja puhua ovat kaikki asioita, joissa sukupuoli ja usein myös seksuaalisuus asettuu automaattisesti keskiöön (Tolonen 2001). Jotkut asiat ja toimintatavat ovat sallittuja tai toivottuja vain toiselle sukupuolelle. Monet tytöt pyrkivät riittävään heterofeminiinisyyteen ja pojat riittävään heteromaskuliinisuuuteen pukeutumisessaan ja käyttäytymisessään (Lehtonen 2003). He ovat oppineet, että se on turvallisin tae ystävistä ja siitä, ettei jää ulkopuolelle tai tule kiusatuksi. Toisaalta kukaan ei taida olla täydellinen mies tai nainen, joten keskeistä on pyrkimys saavuttaa oikea tai riittävä sukupuoli – ja valitettavasti joskus tärkeää on ottaa etäisyyttä niistä, jotka epäonnistuvat tässä pyrkimyksessä.

Jatkuvaa neuvottelua, ylläpitoa ja haastamista

Koulun käytännöissä sukupuoli käsitetään usein biologiseksi ominaisuudeksi, joka tuottaa käytöstä ja olemisen tapoja: poikien ja miesten ruumiiden ymmärretään aikaansaavan poikamaisen ja miestapaisen käytöksen ja tyttöjen ja naisten ruumiiden aikaansaavan tyttömäisen ja naistapaisen käytöksen. Sukupuolia käsitetään olevan kaksi toisistaan erillistä ja vastakkaista. Nämä kaksi sukupuolta asettuvat helposti hierarkkiseen suhteeseen siten, että esimerkiksi "mieheys" ja pojat arvotetaan hienommiksi tai kiinnostavimmiksi kuin "naisuus" ja tytöt. Hierarkiaa tuotetaan arkisissa käytännöissä, joissa esimerkiksi pienin vihjein tullaan määritelleeksi naisiseen elämänpiiriin mielletyt asiat vähempiarvoisiksi kuin miehiseen. Biologisperäinen kaksijakoinen sukupuolikäsitys myös olettaa, että kaikki ovat tai heidän tulisi olla heteroseksuaalisia.

Tarkasteltaessa sukupuolta biologis pohjaisena jää helposti huomaamatta koulun käytäntöjen sukupuolta (ja niiden arvojärjestystä) *tuottava* luonne. Hienovaraisesti koulussa osoitetaan oikeita tapoja olla tyttöjä ja poikia, miehiä ja naisia ja pidetään yllä kulttuurisia käsityksiä oikein olemisesta. Jokaisella koulu yhteisön jäsenellä on kuitenkin oma sukupuolityylinsä ja olemisen tavoista käydään jatkuvaa neuvottelua. Sukupuolituneita ja seksuaalisoituneita käytäntöjä myös haastetaan. Jokainen koulu- tai oppilaitos yhteisön jäsen tuo yhteisöön omia yksilöllisen tavan kokea, ymmärtää ja ilmaista omaa itseään sukupuolisena ja seksuaalisena olentona. Opiskelijat ja opettajat vaikuttavat siihen, millainen oma koulu tai oppilaitos on sukupuolen ja seksuaalisuuden näkökulmista.

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviin käsityksiin ja käytäntöihin kiinnittyvät usein myös muut eronteot: alueelliset, paikalliset, kulttuuriset, sosioekonomiset, etnisyyteen, vammaisuuteen, ikään, terveydentilaan ja uskontoon liittyvät tekijät. Ne ja monet muut asiat vaikuttavat siihen, millaiseksi kunkin koulun ja oppilasryhmän sukupuolikäytännöt rakentuvat. Myös oppilaitostyypeittäin on vaihtelua sukupuoli- ja seksuaaliculttuureissa. Varhaiskasvatuksen, ammatillisen koulutuksen ja korkeakoulutuksen, kuten yliopistojen opettajankoulutuksen, osalta tilanne on erilainen kuin enemmän tutkituissa peruskoulussa ja lukiossa (ks. luku koulutusasteista).

Lähteet:

Gordon, Tuula et al. 2000. Koulun arkea tutkimassa. Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. Naistutkimus 1/2000, 17-31.

Gordon, Tuula, Lahelma, Elina & Holland, Janet 2004. Ystäviä vai vihollisia? tulkintoja tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa. Teoksessa Liljeström, M. (toim.) Feministinen tietäminen -Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 169-190.

Tolonen, Tarja (toim.) 1999. Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Vastapaino

Tolonen, Tarja 2001. Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila, ja sukupuolen arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtonen, Jukka 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.

Artikkeli

[Syrjäläinen, Eija \(2010\). Sukupuolitietoista tasa-arvokasvatusta. TASUKO-projekti.](#)

Materiaalia

- [Friidu](#) - Tyttöjen ja naisten ihmisoikeudet opetusmateriaali
- [Fred](#) - Pojat, tasa-arvo ja ihmisoikeudet opetusmateriaali
- [Gender and education - lessons from research for policy makers. NESSE 2009](#)

[Kirjallisuutta aiheesta sukupuoli koulussa](#)

#Sivun alkuun